
KIRALITÁS

Dr. Bakos József
egyetemi tanár

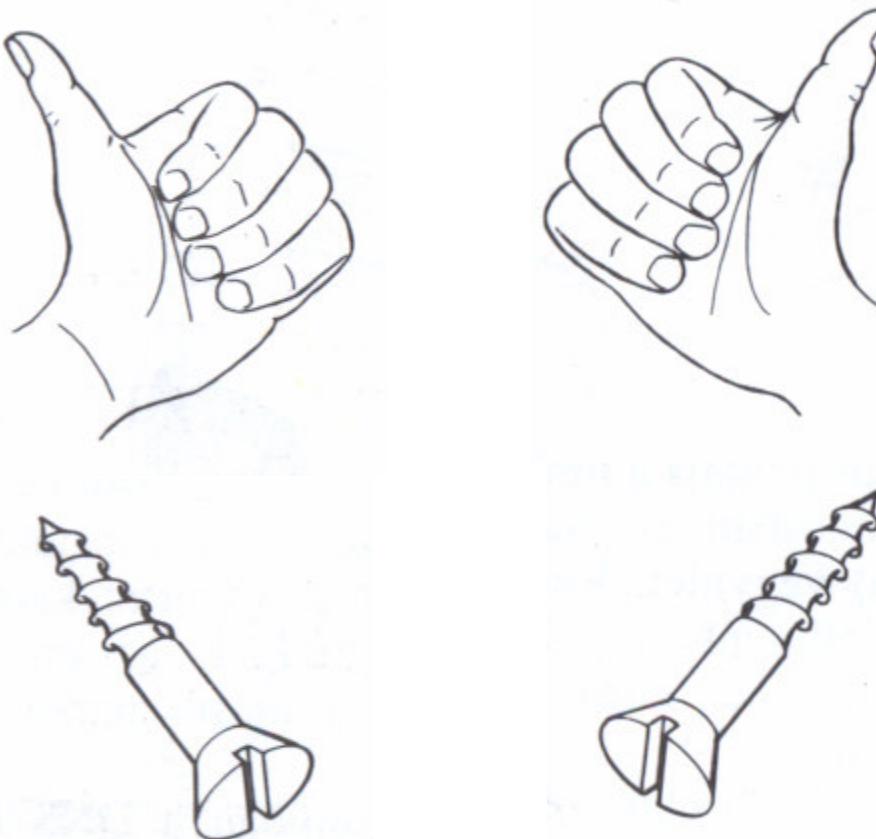
Pannon Egyetem, Kémia Intézet, Szerves Kémia
Intézeti Tanszék

8201 Veszprém, Pf. 158
E-mail: bakos@almos.vein.hu

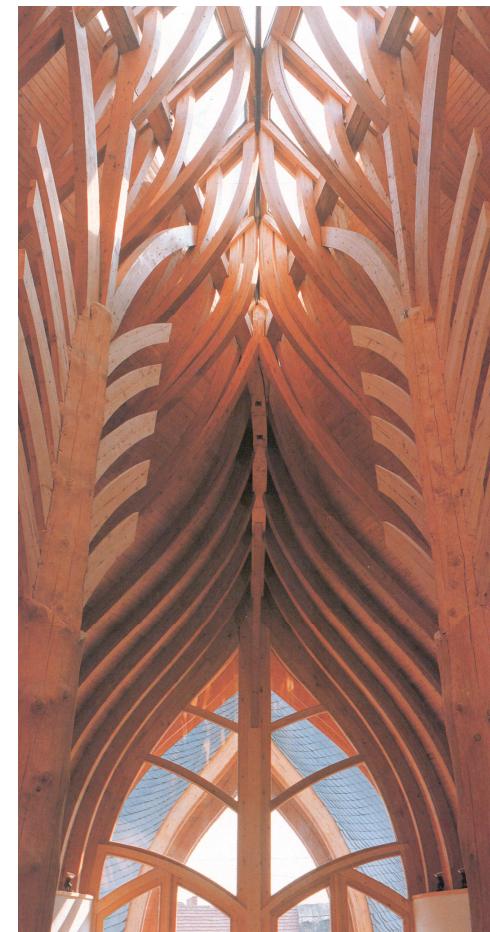
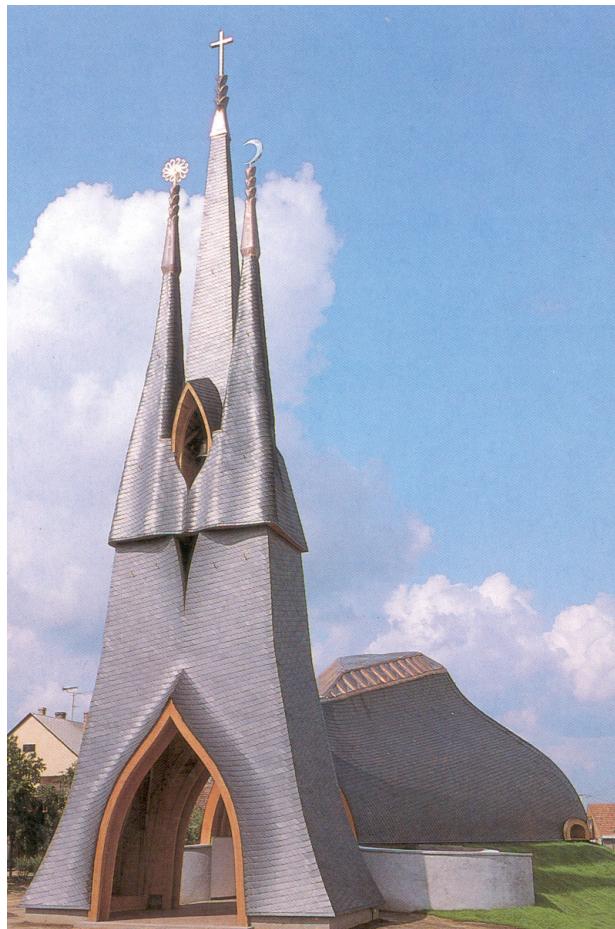

ELTE, 2007. október 19.

Kiralitás

Kiralitás a templomokban

ELTE, 2007. október 19.

Kiralitás a templomokban

ELTE, 2007. október 19.

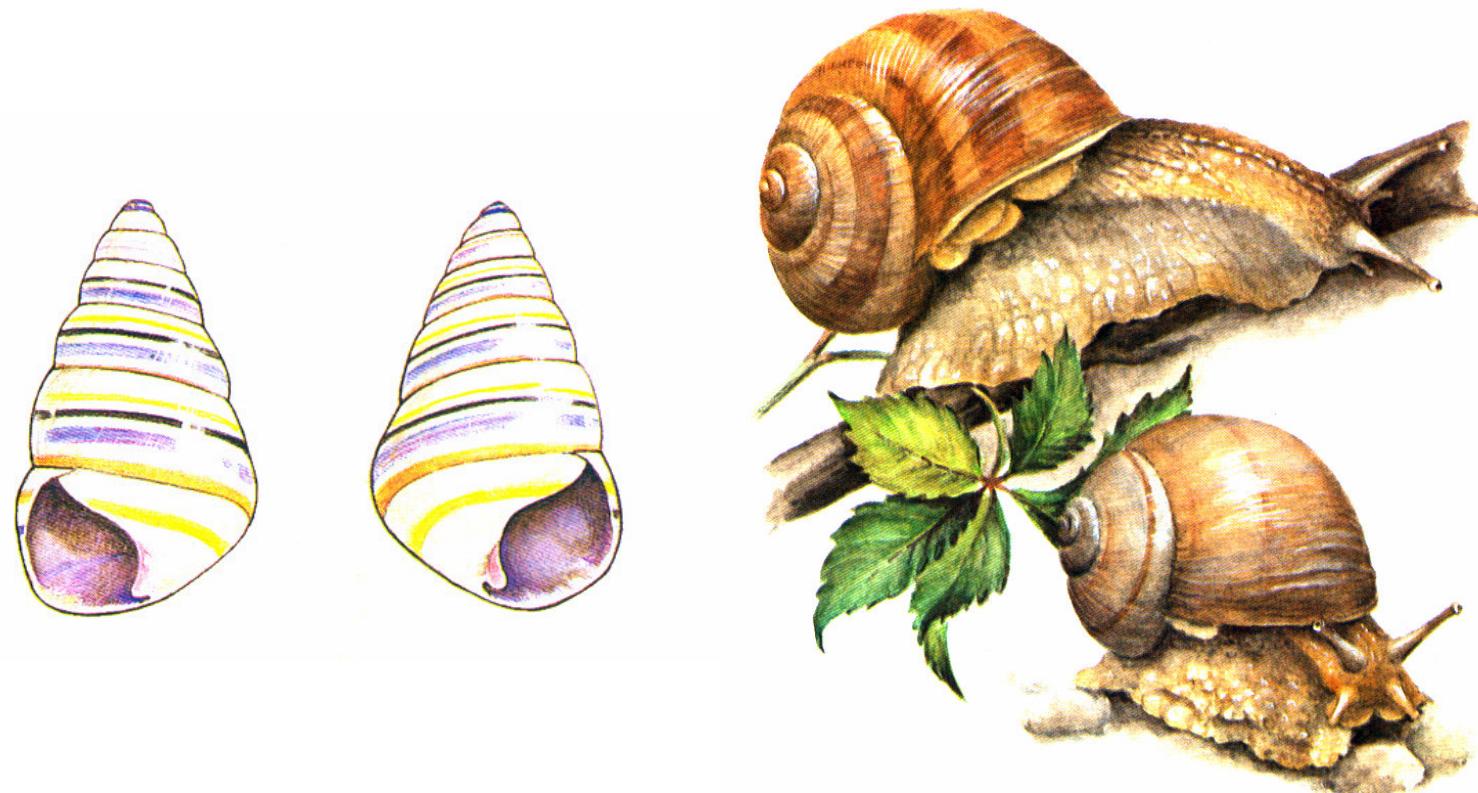
Optikailag tiszta

Convolvulus arvensis *Lonicera sempervirens*

A csigák irányultsága

ELTE, 2007. október 19.

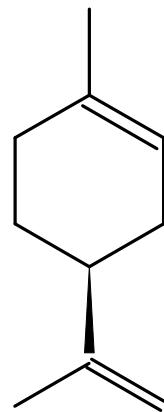
Racém

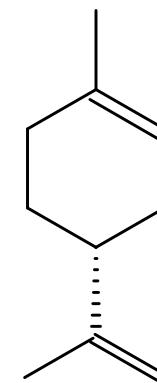
ELTE, 2007. október 19.

Kiszimatolható kiralitás

LIMONÉN

(S)
citrom illat

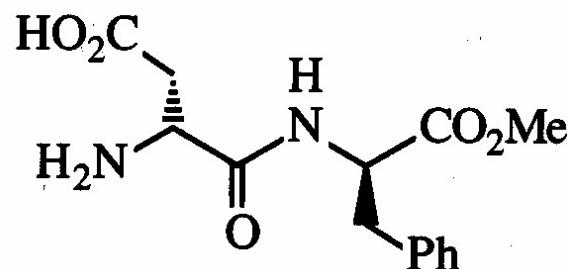
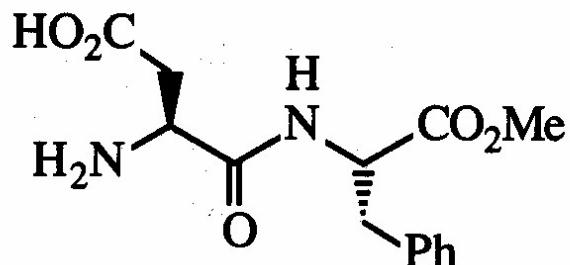

(R)
narancs illat

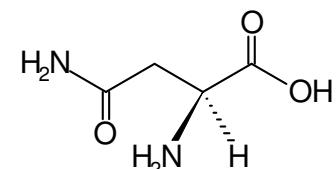

Ízlelhető irányultság

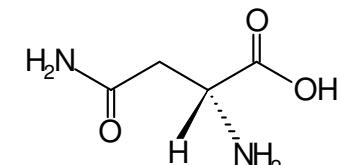
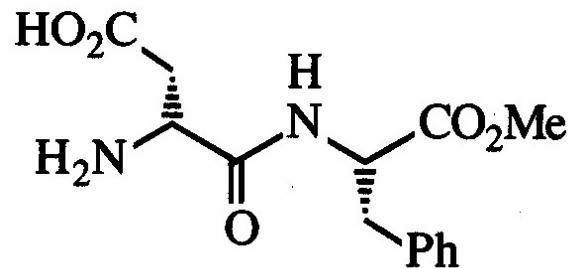
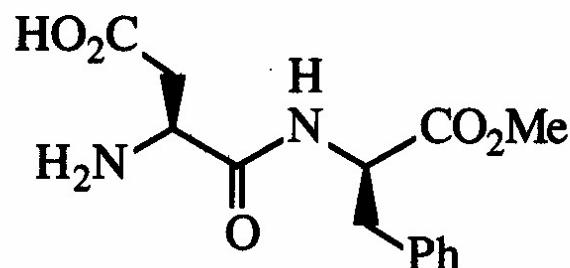
ASZPARTÁM

ASZPARAGIN

(S)
keserű

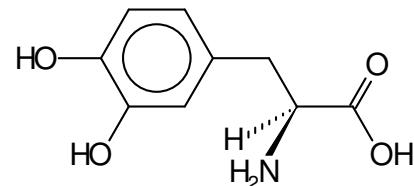

(R)
édes

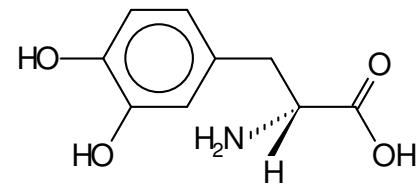

Enantiomerek eltérő biológiai hatása

DOPA

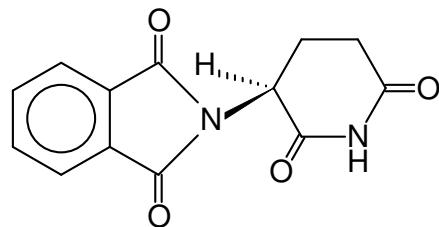

(S)
vérynyomás szabályozó

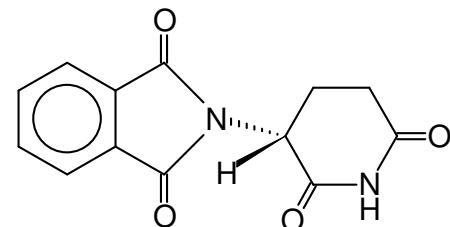

(R)
nincs hatás

CONTERGAN

(S)
teratogén

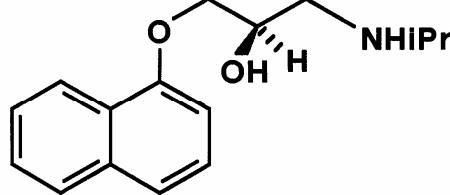
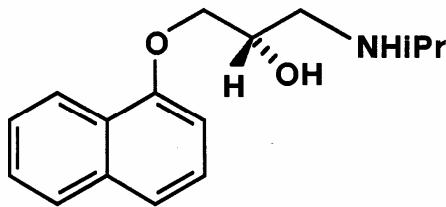

(R)
nyugtató

Enantiomerek eltérő biológiai hatása

PROPANOLOL

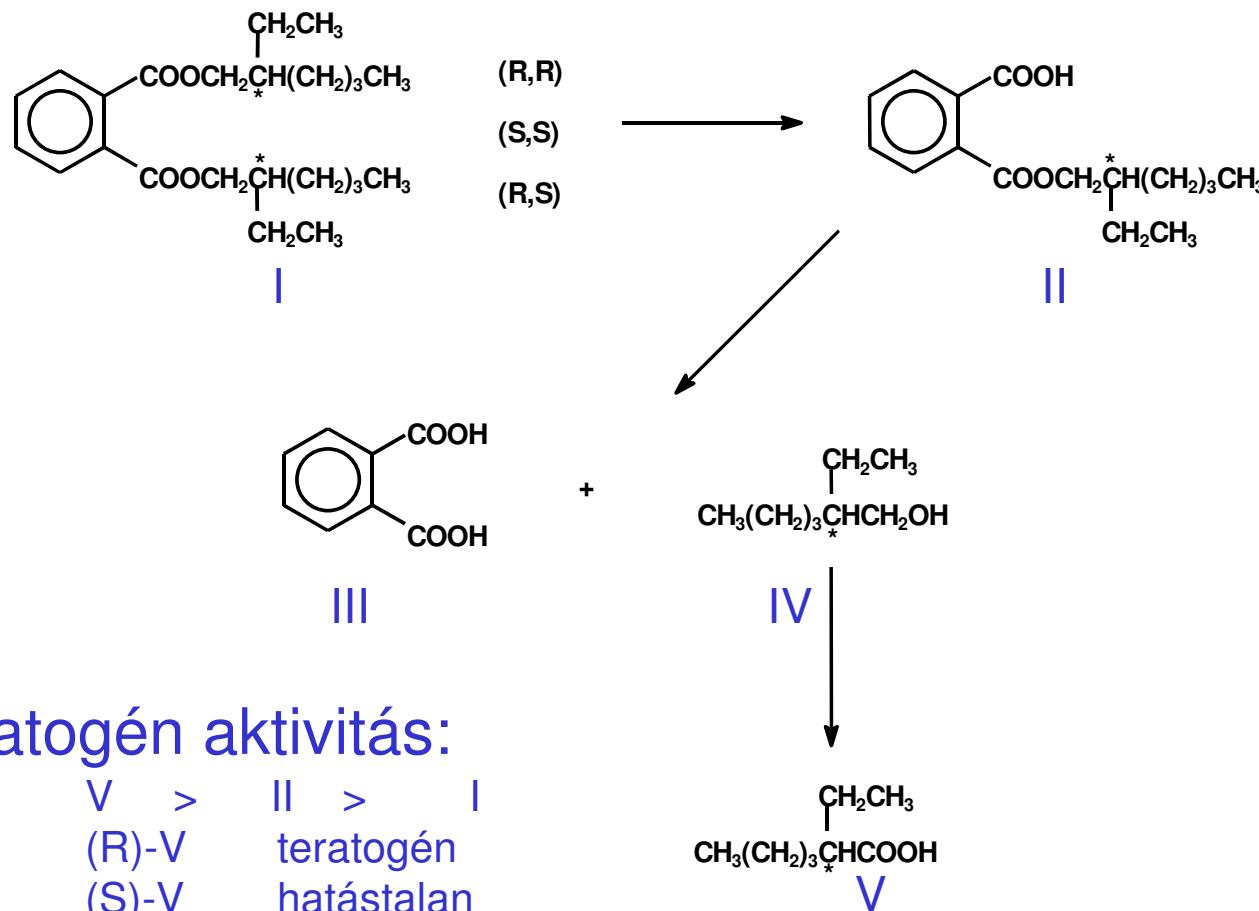

(S)
antihypertensive
antiarythmic

(R)
contraceptive

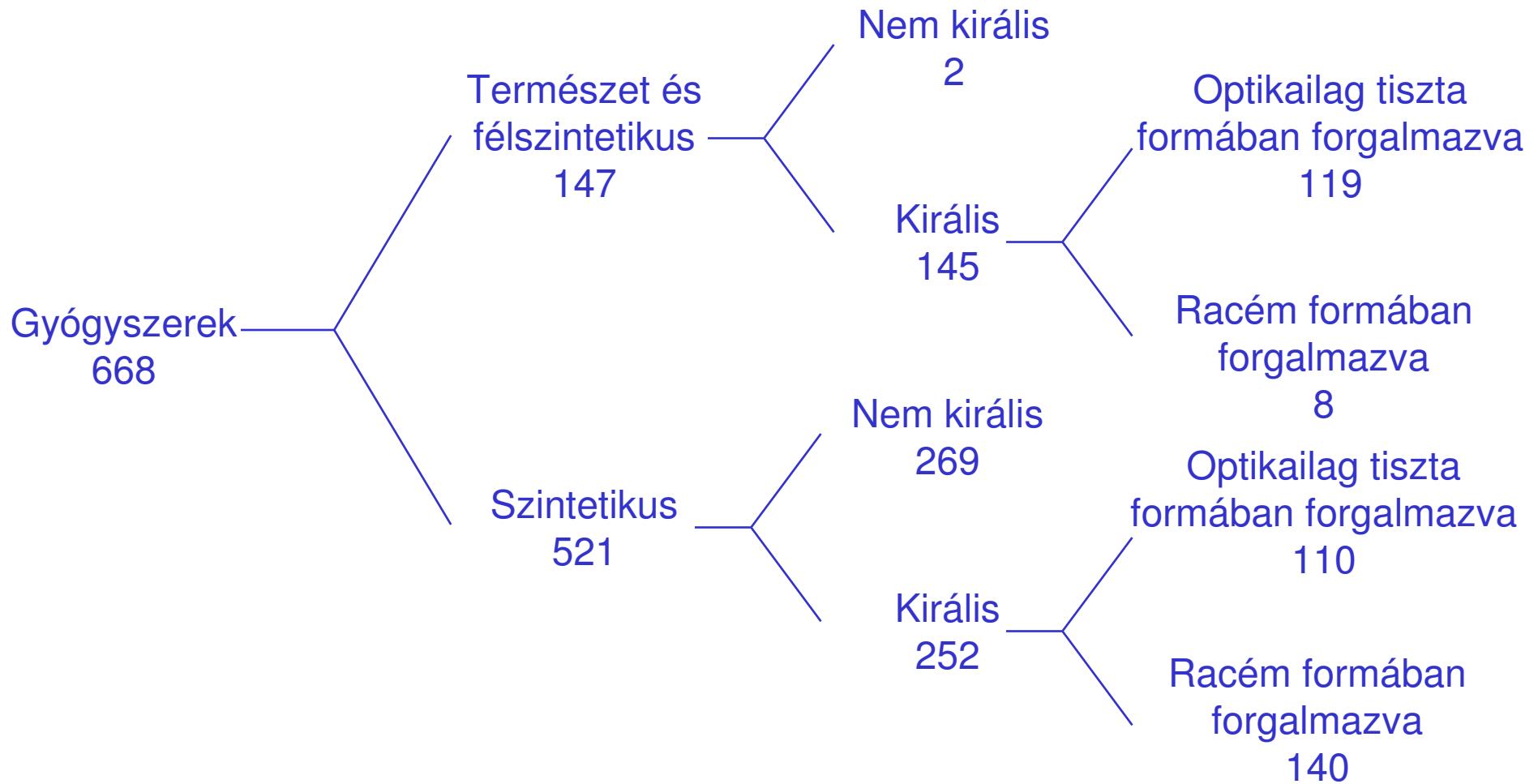
A dioktil-ftalát metabolizmusa

R.-S. Hauck, C. Wegner, P. Blumtritt, I. H. Fuhrhop, H.-Nau, *Life Science*, 46, 513, (1990)

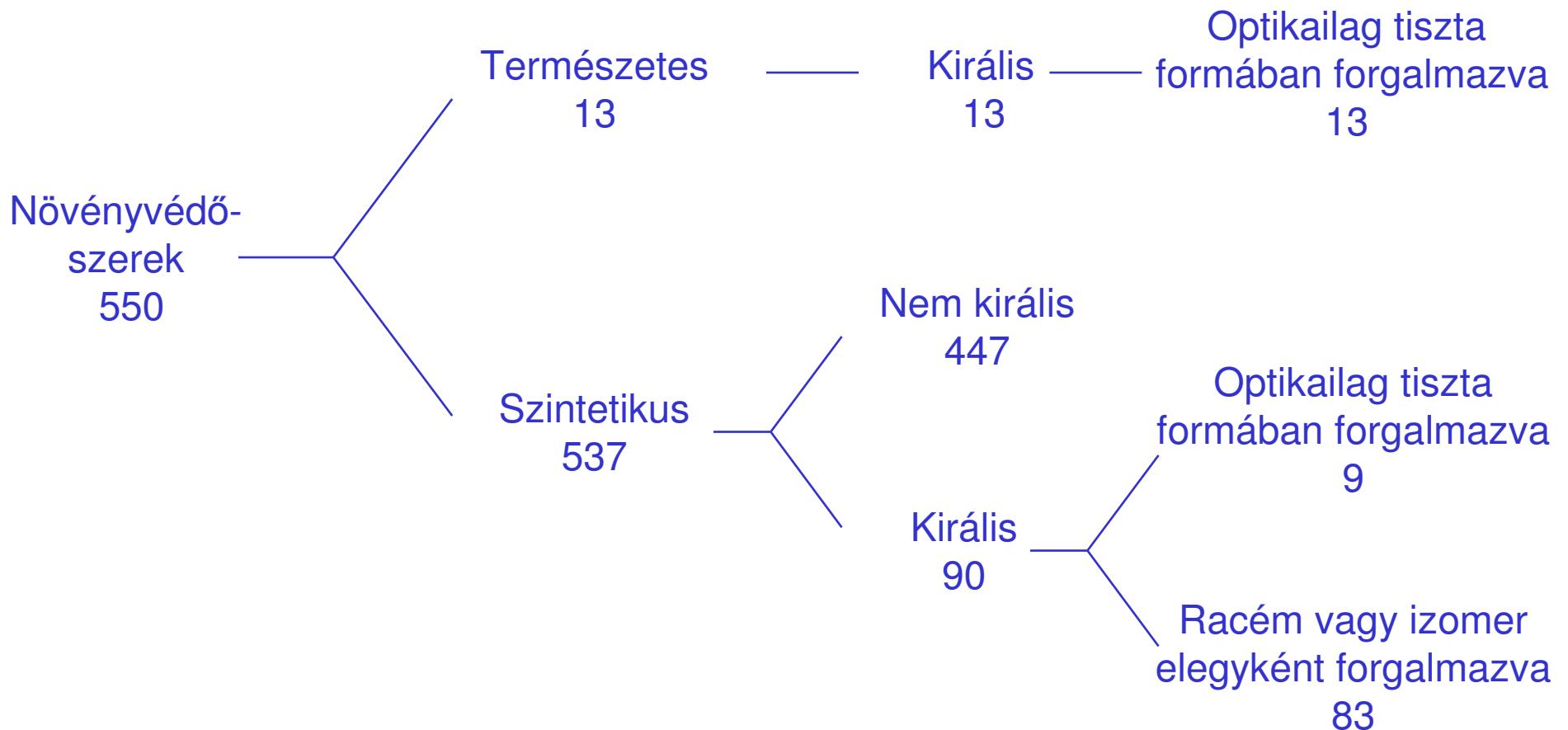
Gyógyszerek kiralitása és származása

Millership, J.S., Fitzpatrick, A.; *Chirality*, 5, 573-576, 1993

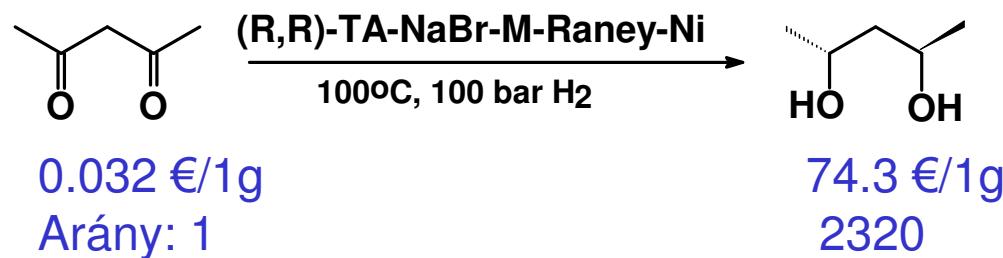
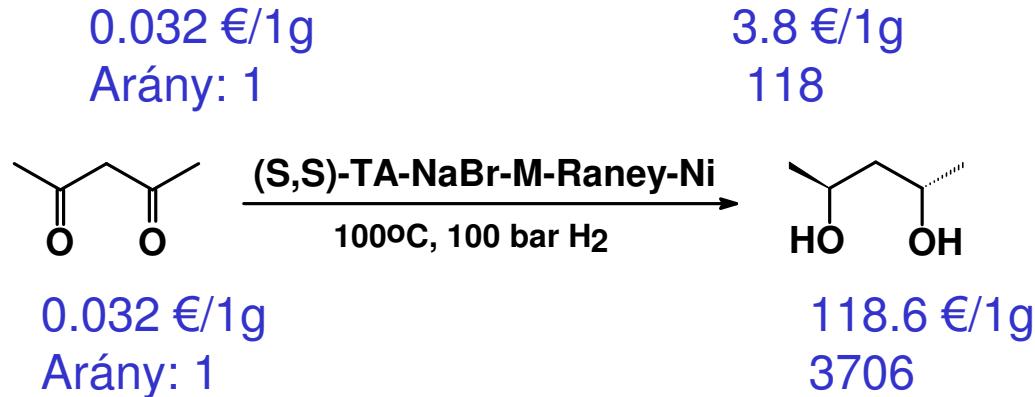
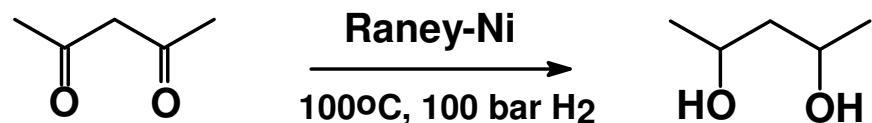

Növényvédőszerek kiralitása és származása

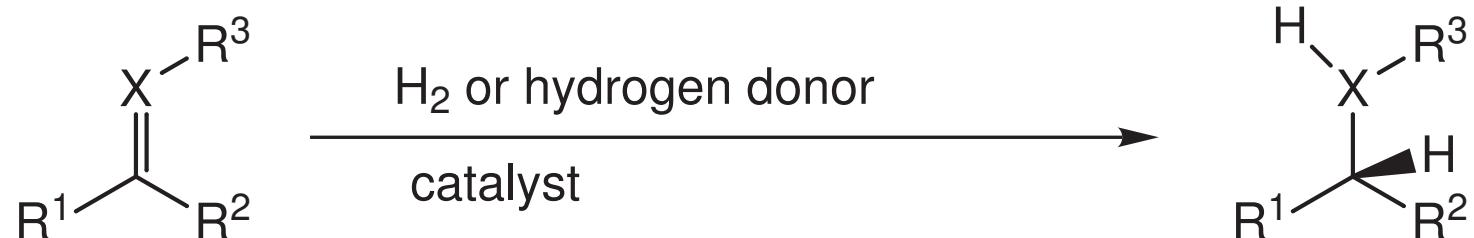
Gazdaságossági szempont

- 2,4-pentándiol szintézise:

Aszimmetrikus redukció

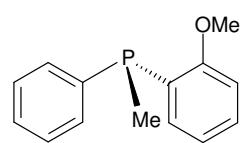
- Használható aminosavak, aminok, alkoholok és β -amino-alkoholok előállítására.

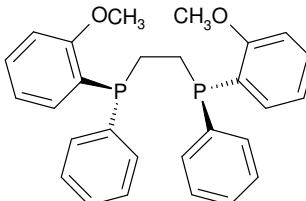
where X = C(H), O or N

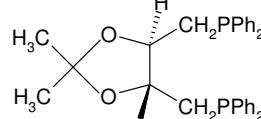
Kiemelkedő jelentőségű királis ligandumok

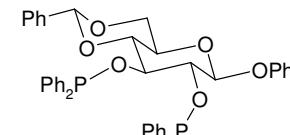
1 PAMP

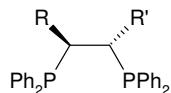
2 DIPAMP

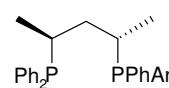
3 DIOP

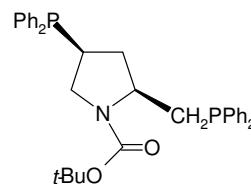
4 Phenyl- β -GLUP

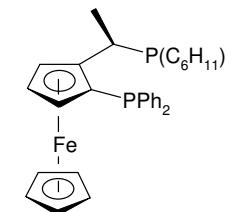
5a R=R'=CH₃ Chiraphos
5b R=H, R'=CH₃ Prophos
5c R=H, R'= c-hexyl Cycphos

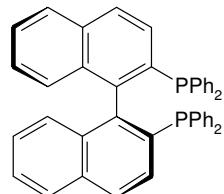
6a Ar=Ph BDPP
6b Ar=*m*-C₆H₄SO₃⁺Na⁺

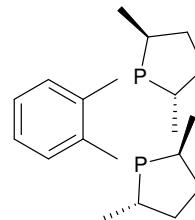
7 BPPM

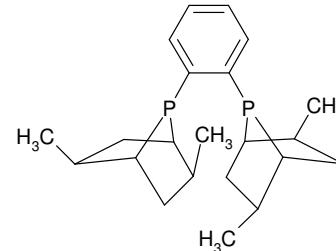
8 Josiphos

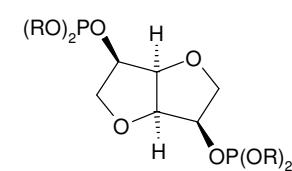
9 BINAP

10 Duphos

11 PennPhos

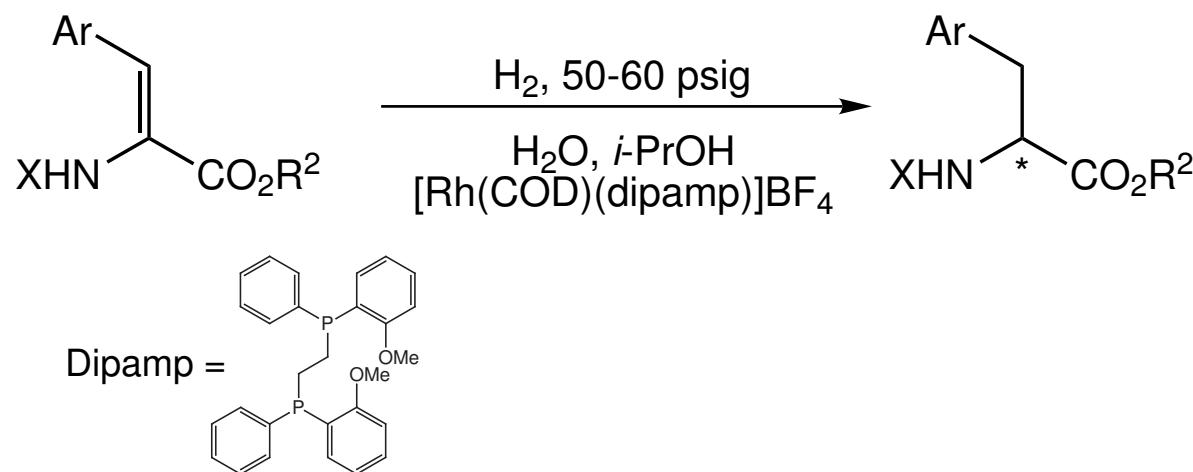
12 R=3,3'-dimethyl-
2,2'-biphenyl

Amrani, Y., Lecomte, L., Sinou, D., Bakos, J., Tóth, I., Heil, B.: *Organometallics* **8**, 542 (1989)
Bakos, J., Heil, B., Markó, L.: *J. Organometal. Chem.* **253**, 249 (1983)

Knowles katalizátor

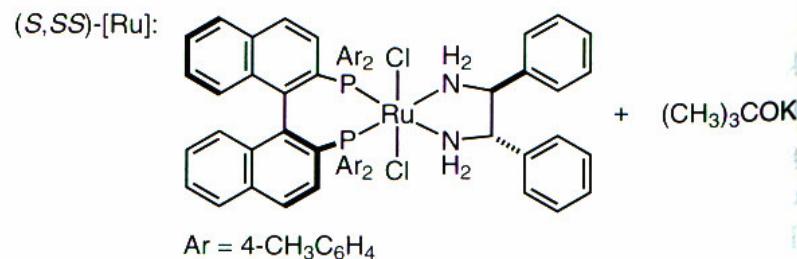
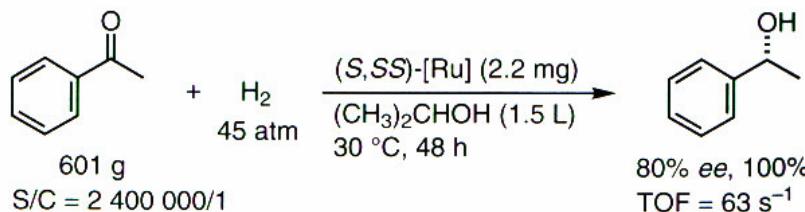
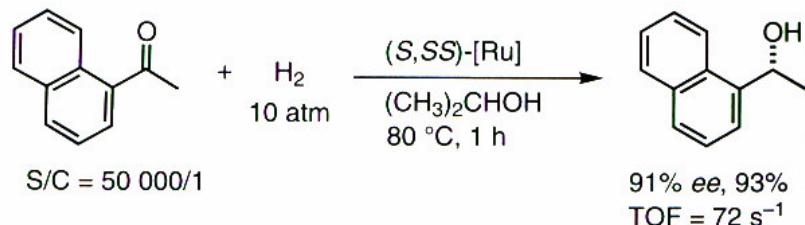
- Knowles fejlesztette ki Monsanto-nál.
- Kitünően alkalmazható arilaminosavakra.
 - Nem kíván egy alkén izomert.
 - Általában azlaktonból nyerhető, de más szintézisút is ismert.

Aromás ketonok enantioszelektív hidrogénezése

Szubsztituens tolerancia

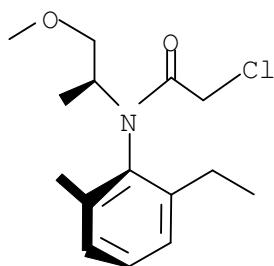
F, Cl, Br, I, CF₃, OCH₃,
OCH₂C₆H₅, COOCH(CH₃)₂,
NO₂, NH₂, NR₂

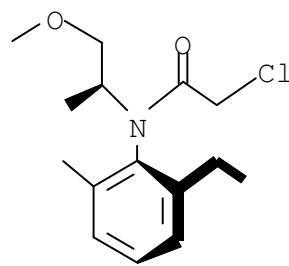
R. Noyori, T. Ohkuma, Angew. Chem. Int. Ed. **40**, 41 (2001)

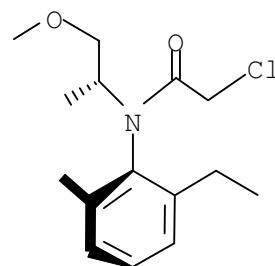
Metolachlor Dual®

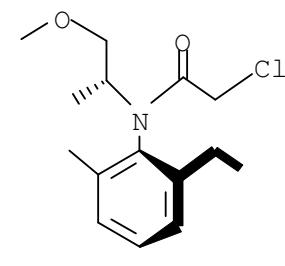
(R_{ax},1S)

(S_{ax},1S)

(R_{ax},1R)

(S_{ax},1S)

aktív sztereoizomerek

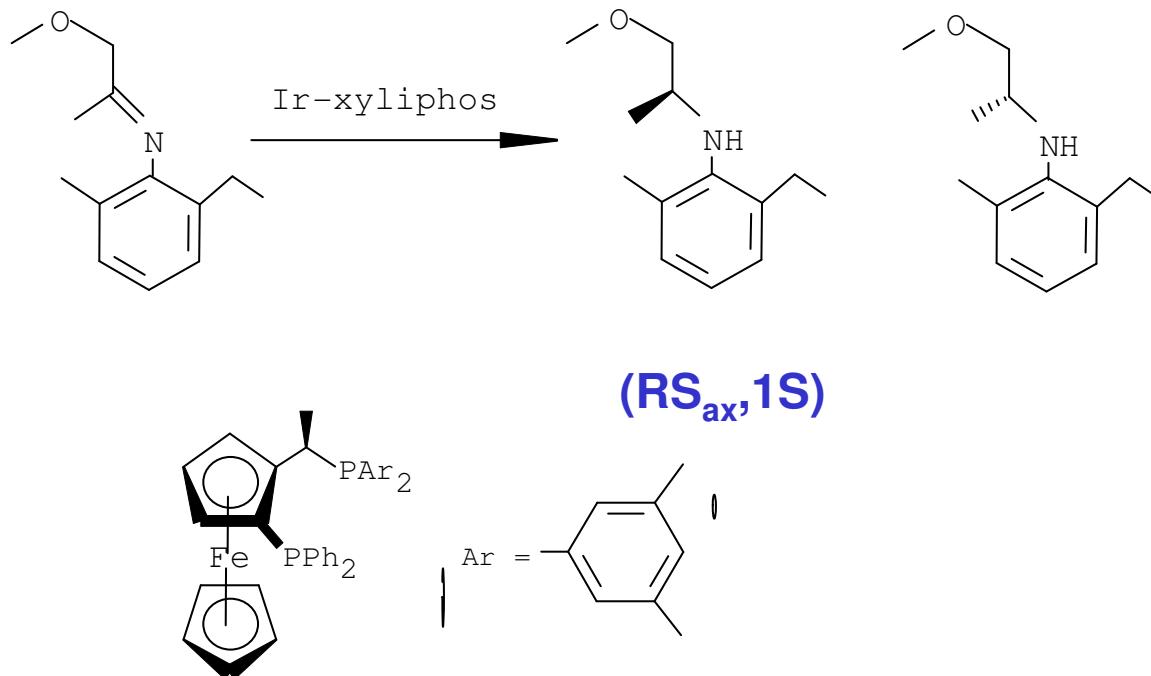
inaktív sztereoizomerek

R. Noyori, T. Ohkuma, *Angew. Chem. Int. Ed.* **40**, 41 (2001)

ELTE, 2007. október 19.

Metolachlor Dual®

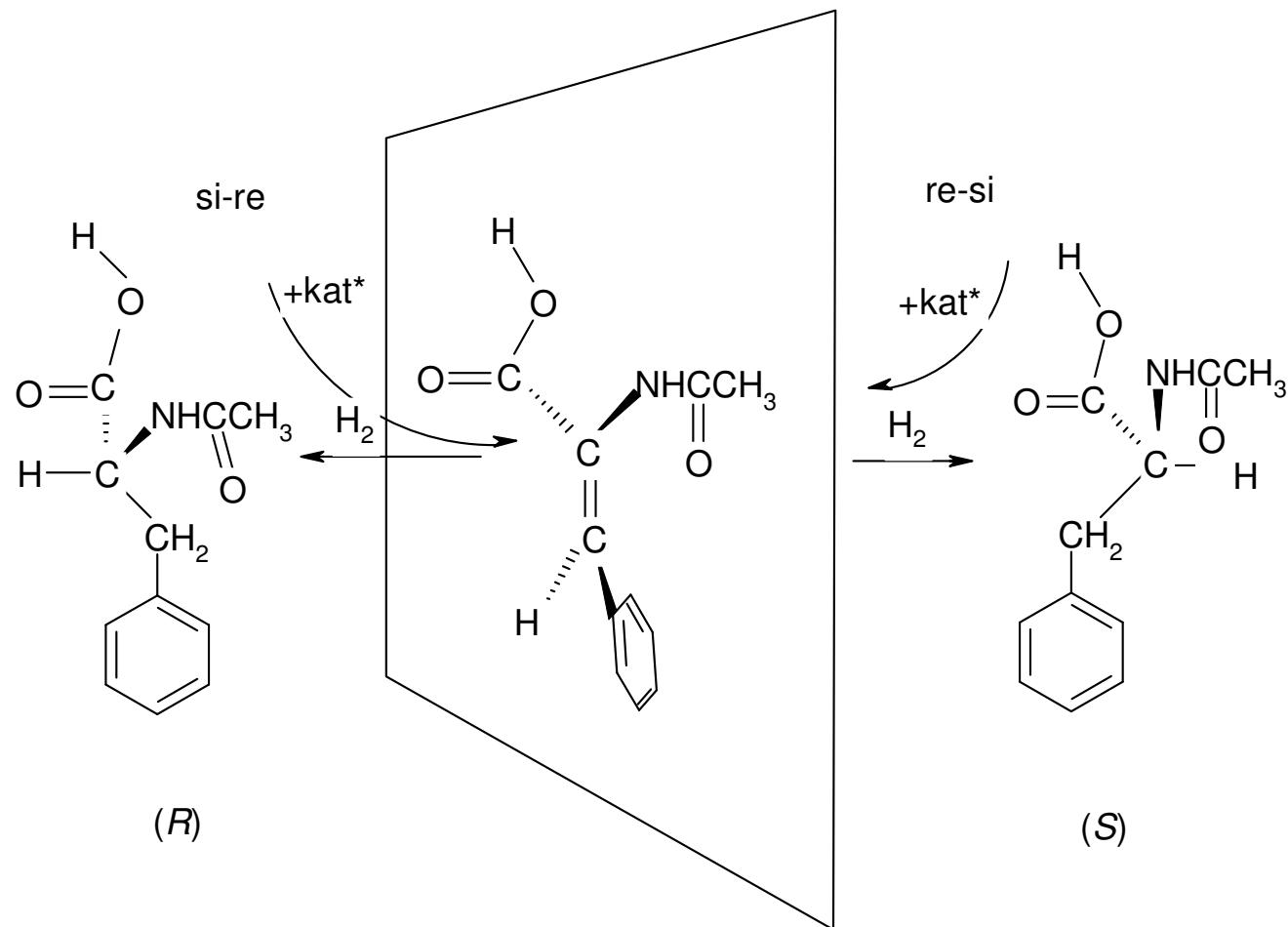
80 bar of H₂, 50°C, konv. 100%, 4 h, ee 79 %

S/C 1 000 000, TOF 1 800 000, 1 g katalizátor / 1 t termék, 10 000 t/év

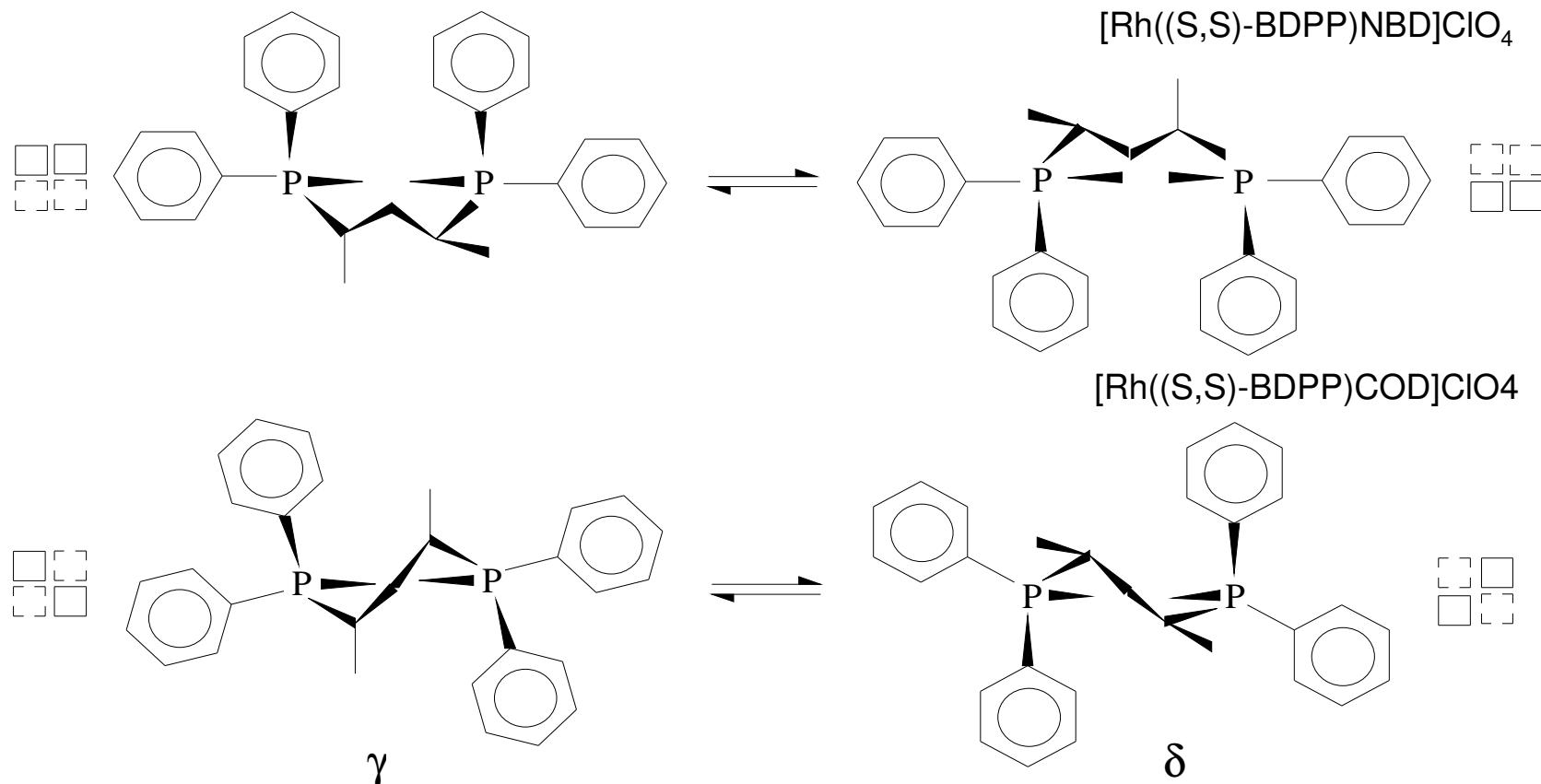
F. Spindler, b. Pugin, EP A-0256982 (1988); *Angew. Chem. Int. Ed. Engl.* **29**, 558 (1990)

A szubsztrátum koordinációja

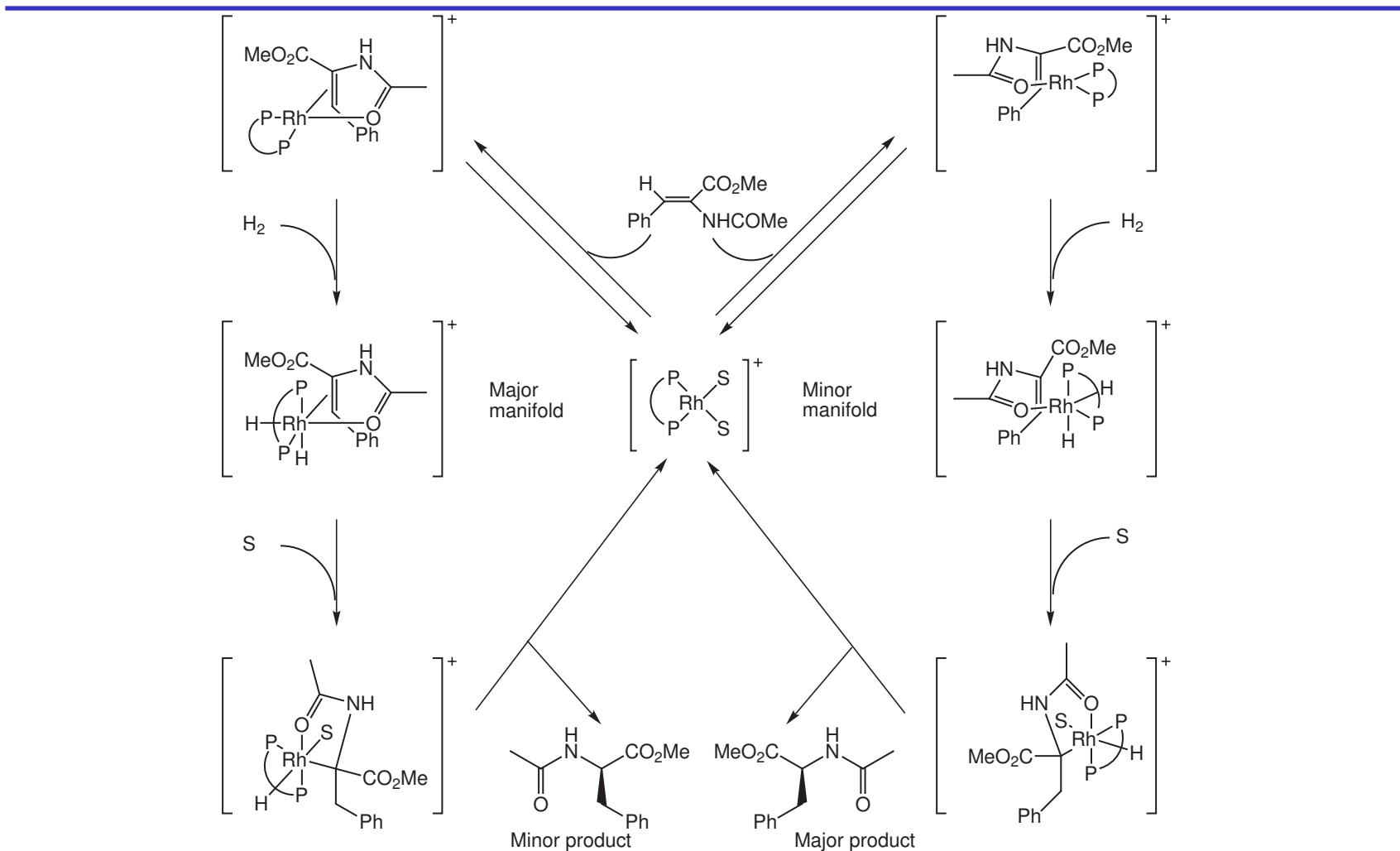
BDPP-Rh komplex lehetséges konformációi

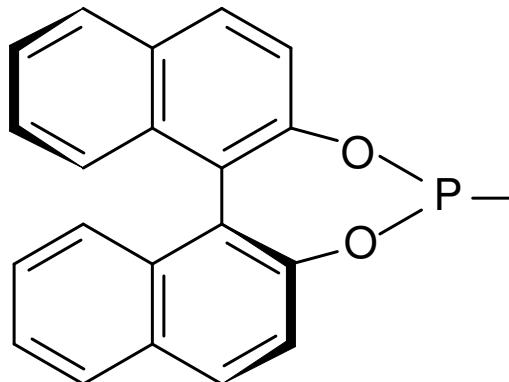
Bakos, J., Tóth, I., Heil, B., Markó, L.: *J. Organometal. Chem.*, 279, 23 (1985); Bakos, J., Tóth, I., Heil, B., Szalontai, G., Párkányi, L., Fülöp, V: *J. Organometal. Chem.*, 370, 263 (1989).

Mechanismus

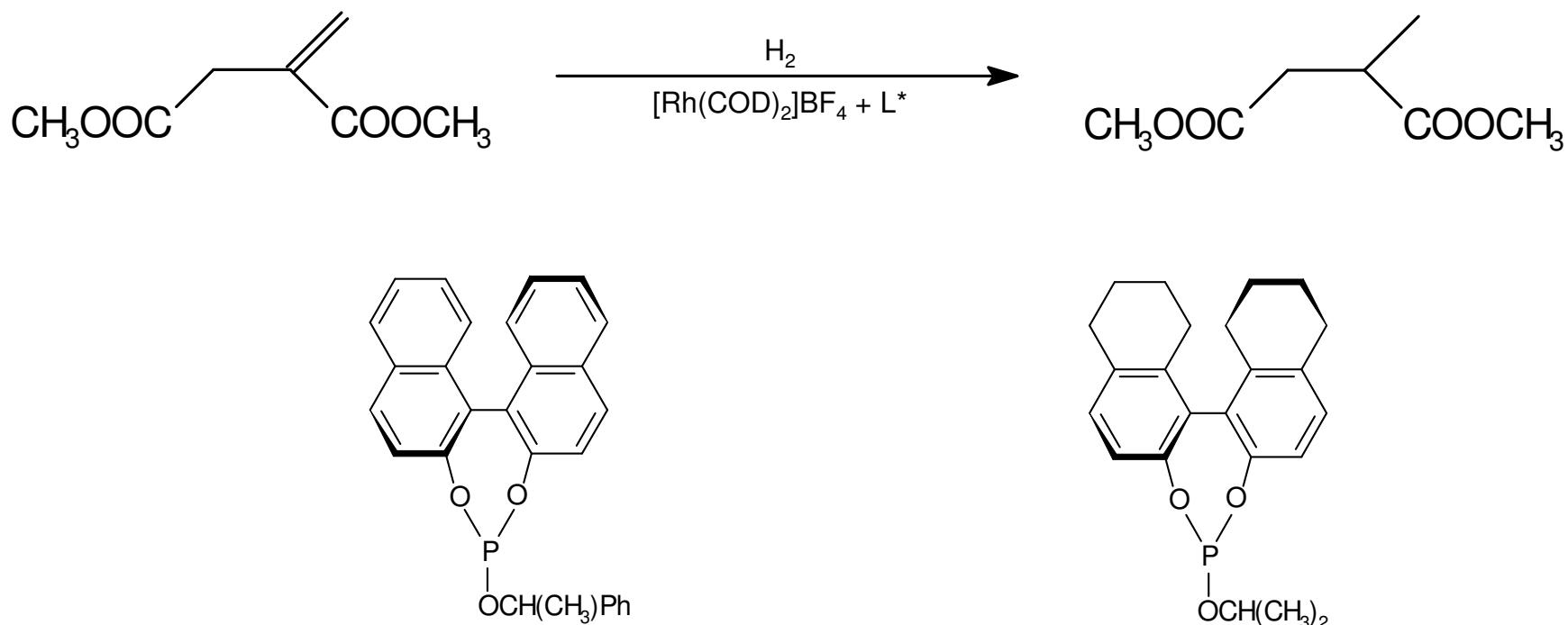
(S)-Binafto[d,f][1,2,3] dioxafoszfepin

- Hetes kelátgyűrű
- Konformációs merevség (sp^2 szén atomok)
- Stabilitás atropizomerizációval szemben
- Csavart kád konformáció
- A szintézis kétlépéses
- A diol és az alkohol rész variálható
- Kiralitás BINOL-, H_8 -BINOL-vázból, vagy az alkoholból.

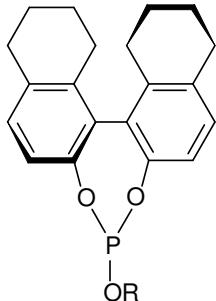
Dimetil-itakonát aszimmetrikus hidrogénezése

I. Gergely, C. Hegedüs, Á. Szöllősy, A. Monsees, T. Riermeier, J. Bakos, *Tetrahedron: Asymmetry* **14**, 1087 (2003)

Szubsztrátum katalizátor (S/C) arány növelése

-R	S/C	t [min]	Konv. [%]	E.e. [%]
-CH(CH ₃)Ph	10 000	15	100	97.7 (S)
-CH(CH ₃)Ph	20 000	15	91.9	98.5 (S)
-CH(CH ₃)Ph	40 000	15	58.9	95.9 (S)
-CH(CH ₃) ₂	10 000	15	98.2	96.8 (S)
-CH(CH ₃) ₂	20 000	15	96.9	96.5 (S)
-CH(CH ₃) ₂	40 000	15	72.9	95.5 (S)

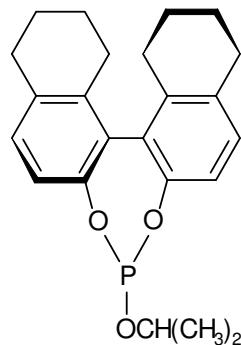
Reakciókörülmények: Oldószer CH₂Cl₂, 23 °C, $p(\text{H}_2)$ = 20 bar, P/Rh = 2,
 c (szubsztrátum) = 0.467 mol L⁻¹

Bakos, J., Cserépi-Szűcs, S., Hegedüs, C. Markó, Á. Szöllösy, *Can. J. Chem.* **73**, 725 (2001)

Cserépi-Szűcs, S., Bakos, J.: *Catalysis for the Fine Chemical Industry* Volume 3, chapter 12.3, John Wiley & Sons Ltd, New York, 238-244 (2004)

Szubsztrátum koncentrációjának növelése

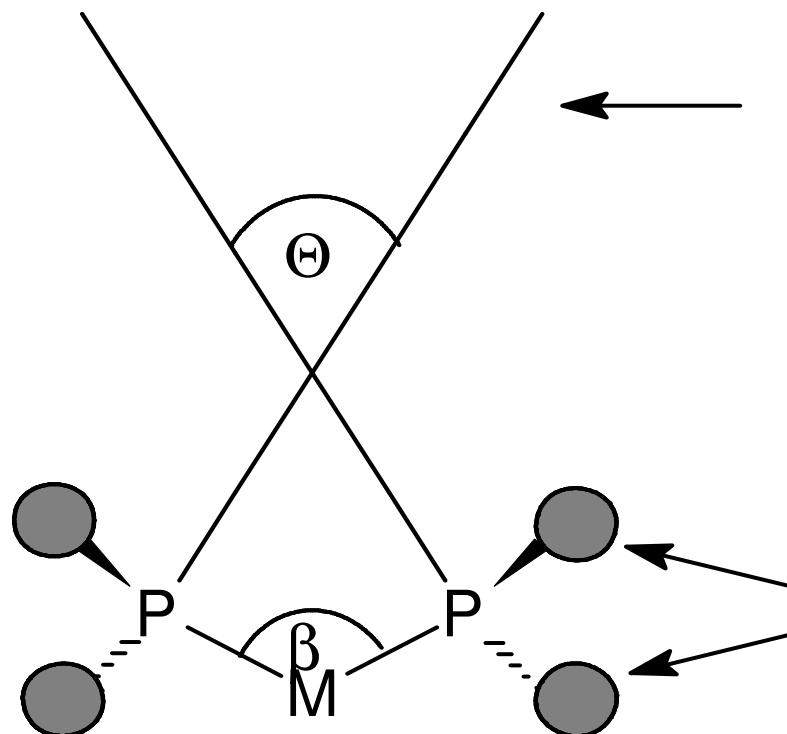
S/C	c (S) [mol L ⁻¹]	t [min]	Konv. [%]	E.e. [%]
20 000	0.877	20	100	96.5 (S)
20 000	4.166	20	94.9	96.0 (S)
20 000	7,100	20	90.6	95.4 (S)
40 000	5.263	20	95.1	96.9 (S)
80 000	6.060	60	20.9	83.1 (S)

Reakciókörülmények: Oldószer CH₂Cl₂, 23 °C, p(H₂) = 20 bar, P/Rh = 2

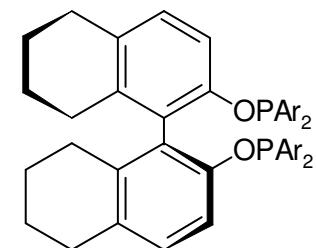
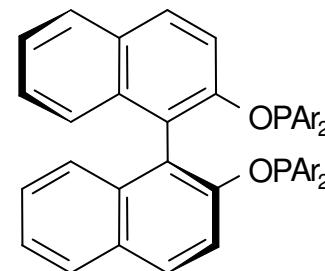
I. Gergely, C. Hegedüs, Á. Szöllősy, H. Gulyás, A. Monsees, T. Riermeier, J. Bakos, *Tetrahedron: Asymmetry*
14, 1087 (2003)

Az atropizomerek szerkezete

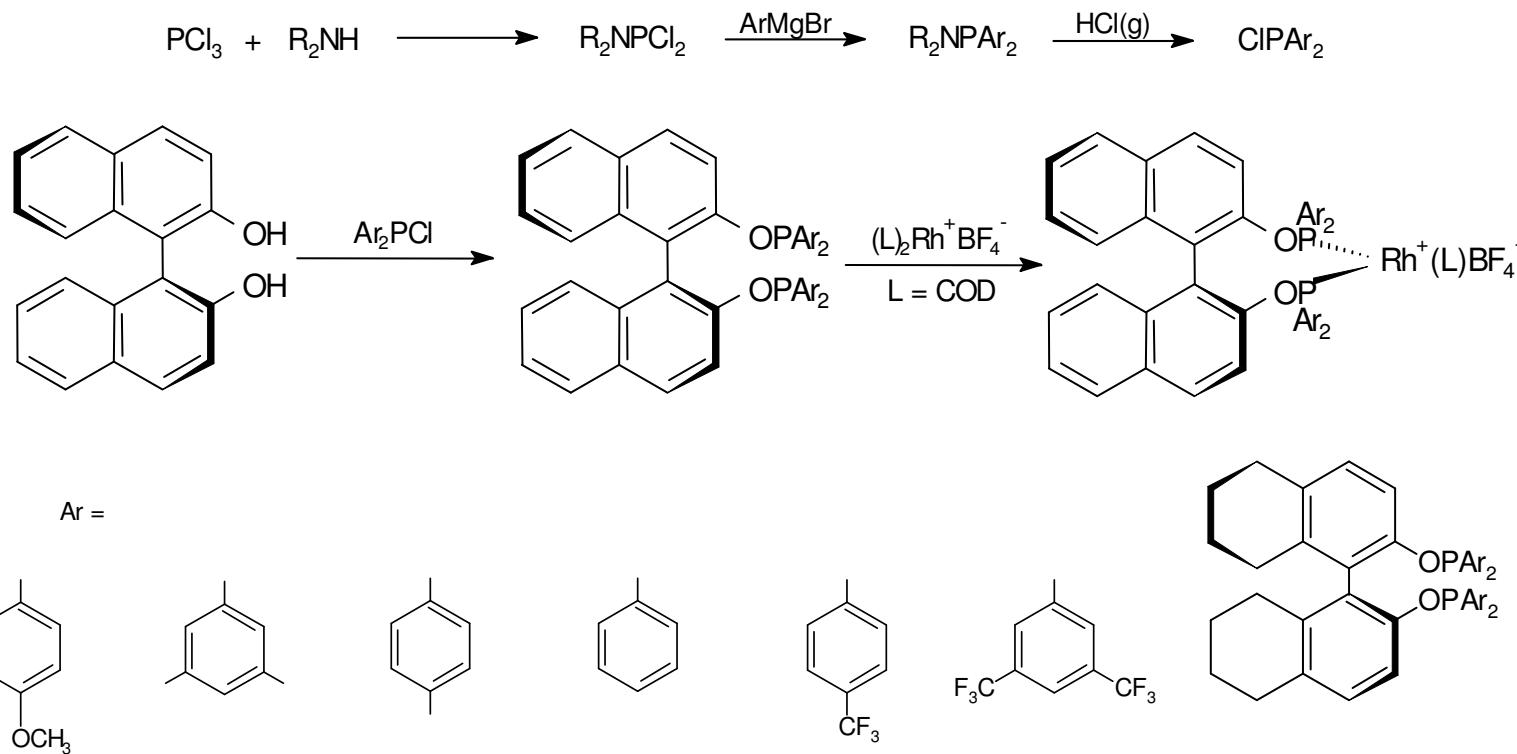
Biaril atropizomer váz

Arilszubsztituensek

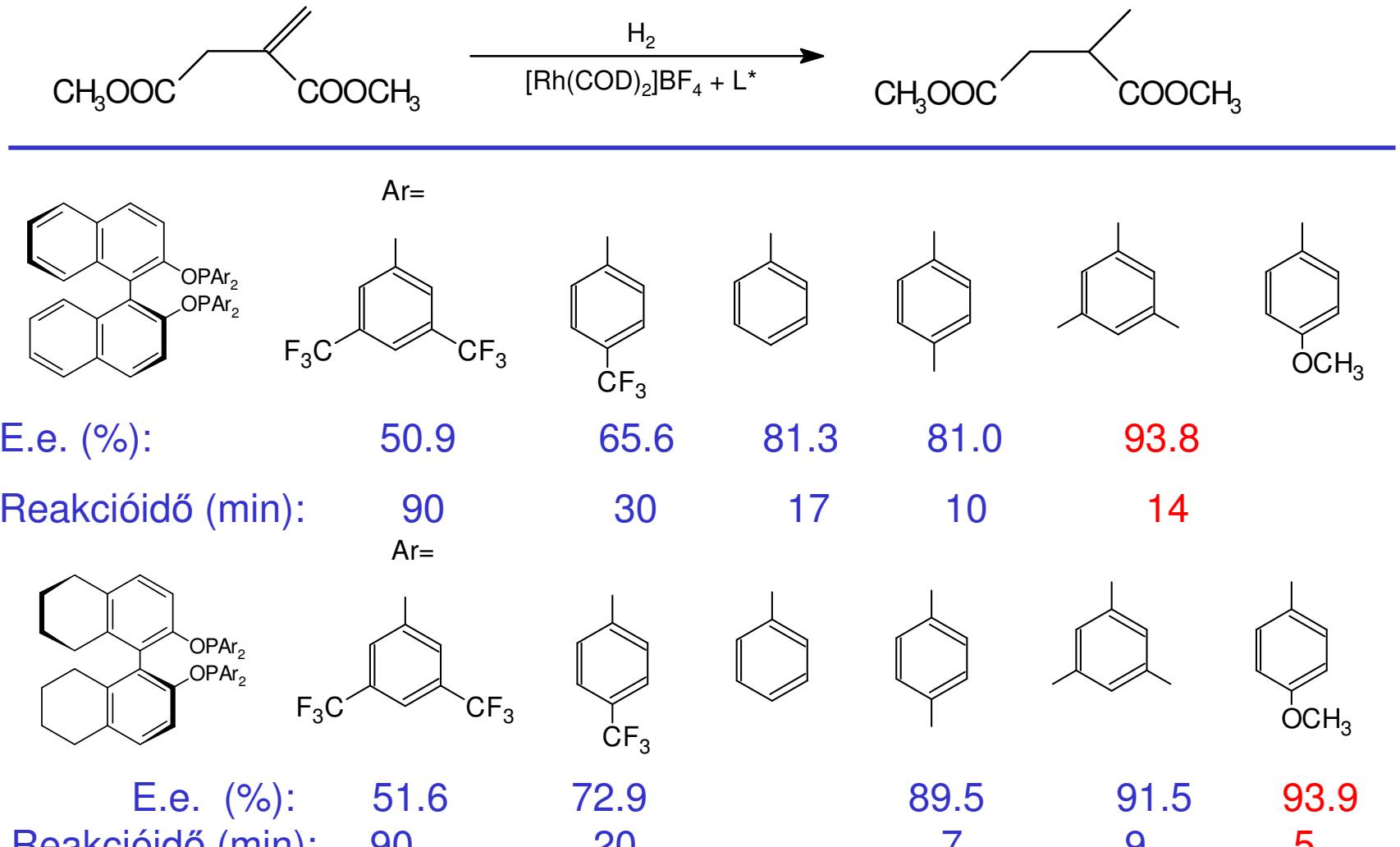

(S)-BINOL-alapú difoszfinitek és ródium-komplexeinek szintézise

Gergely, I., Hegedüs, C., Madarász, J., Szöllősy, Á., Monsees, Bakos, J.: *Tetrahedron: Asymmetry* 2507 (2004)

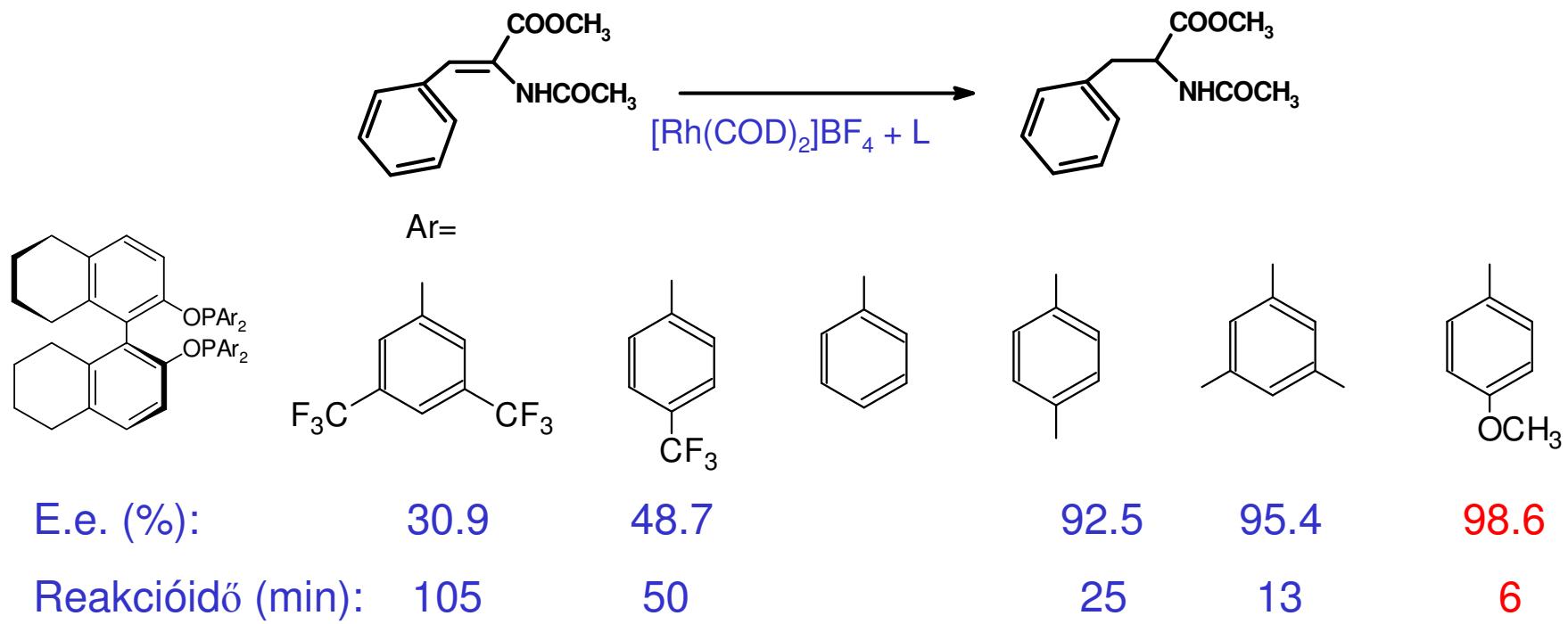

Reakciókörülmények: Oldószer CH_2Cl_2 , 22°C , $p(\text{H}_2) = 20$ bar, P/Rh = 2.2, S/C = 500.

I. Gergely, C. Hegedüs, Á. Szöllősy, A. Monsees, T. Riermeier, J. Bakos, *Tetrahedron Lett.* 44, 9025 (2003)

Difoszfinitek elektronikus hatása

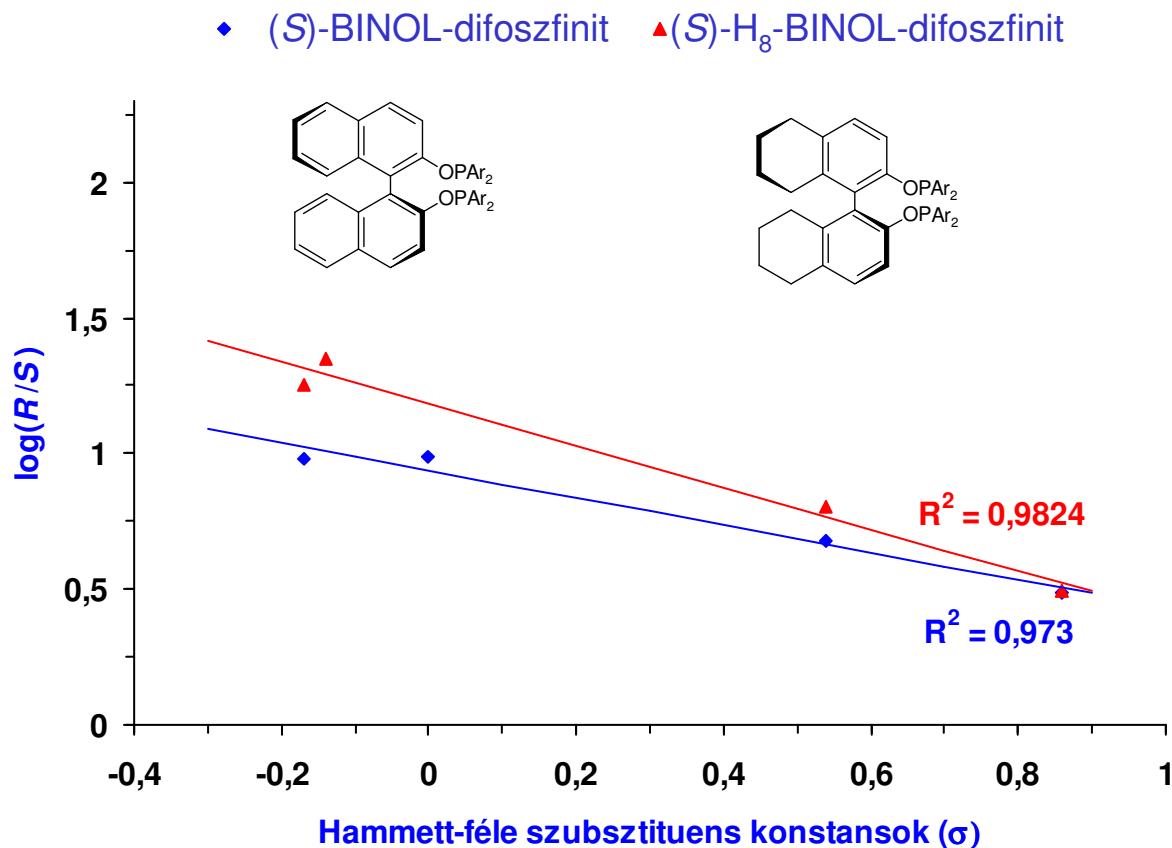
Reakciókörülmények: szubsztrátum/katalizátor = 500, $p(\text{H}_2) = 7$ bar, szobahőmérséklet, oldószer

CH_2Cl_2 .

I. Gergely, C. Hegedüs, Á. Szöllősy, A. Monsees, T. Riermeier, J. Bakos, *Tetrahedron Lett.* 44, 9025 (2003)

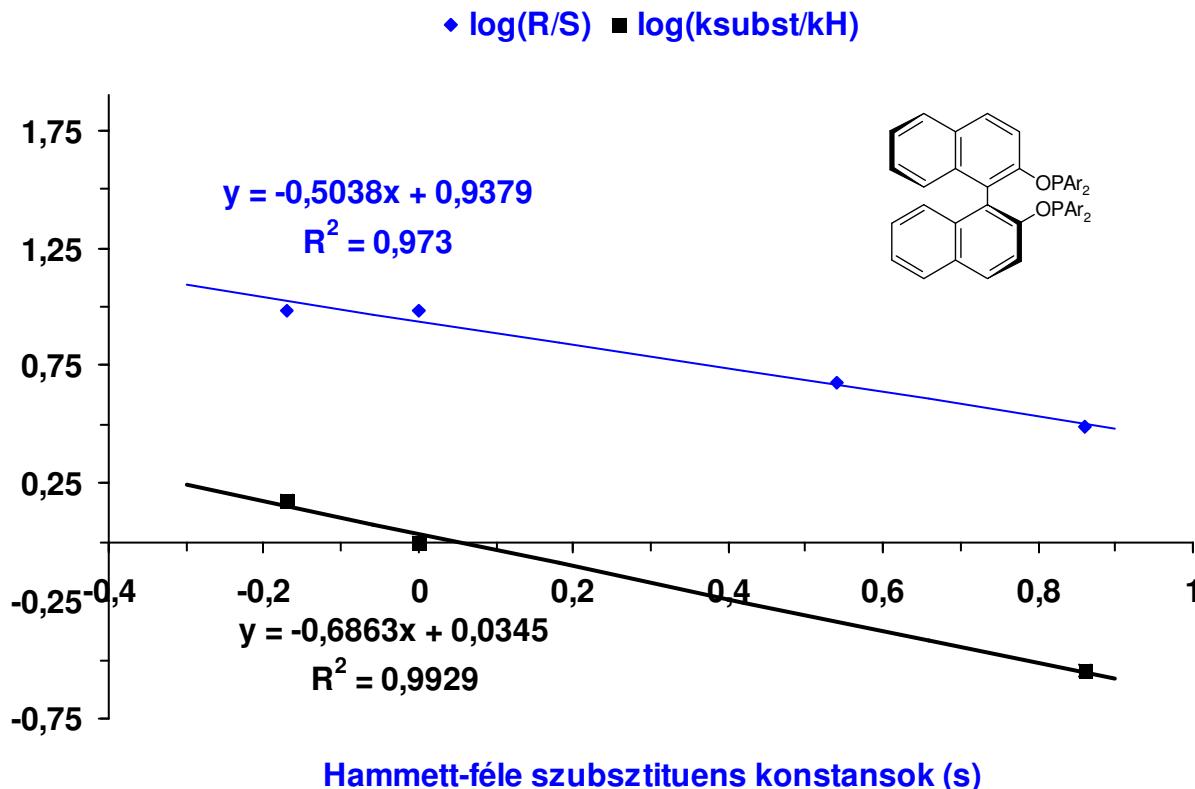
Az enantiomer arány logaritmusának a változása σ függvényében

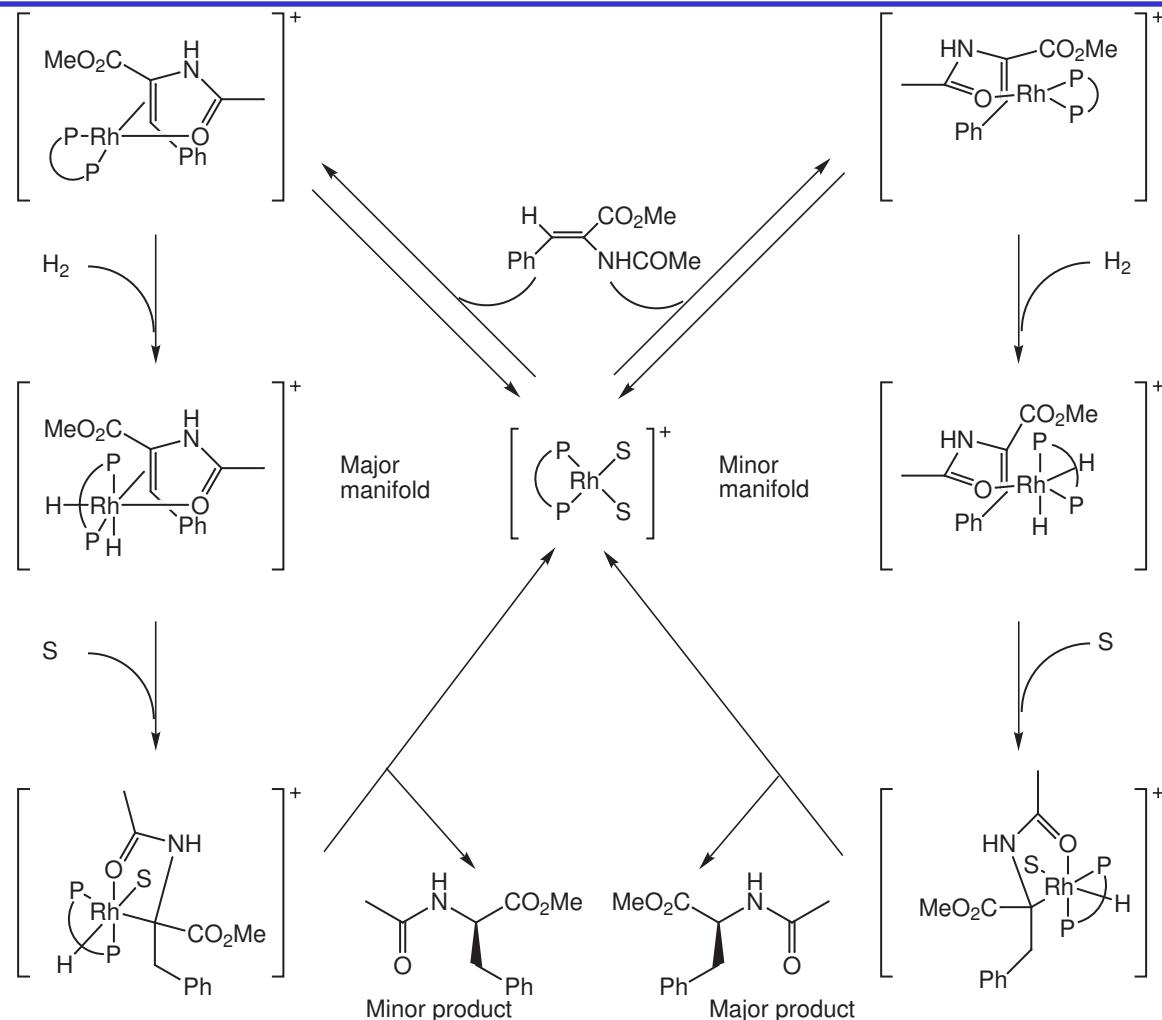
Gergely, I., Hegedüs, C., Bakos, J.: *Catalysis for the Fine Chemical Industry. Volume 3*, John Wiley & Sons Ltd, New York, in press (2006)

Az enantiomer arány logaritmusának változása σ függvényében

Mechanismus

Összefoglalás

- Nagy aktivitású és szelektivitású homogénkatalitikus rendszerekalakíthatók ki a ligandum szerkezetének finom hangolásával.
- A ligandum elektronikus jellegének szabályozásával a katalizátor aktivitása és enantioszelektivitása tervezhető.

